

СПРОБА КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

О.КУЧЕРУК

«Музей Української революції 1917-1921 років» Національного Музею Історії України

У передчасі і особливо з початком Другої світової війни питання консолідації українських державницьких сил на еміграції (головні з них – націоналісти, уенерівці і гетьманці) набуло надзвичайної політичної ваги.

ОУН після загибелі Є.Коновальця переживала зміну лідера та розкол організації в зв'язку з виходом групи С.Бандери і утворення ним паралельної структури. Попри кризовий стан ОУН мала, проте, найбільше «проникнення» на етнографічні українські землі, де спиралася на підтримку широких верств населення. Уенерівці гуртувалися навколо державного центру УНР і мали свої організації у кількох країнах. Гетьманці, об'єднані у виразно окреслений консервативний рух, подолавши кризу, пов'язану зі смертю В.Липинського, згуртувались навколо гетьмана Павла Скоропадського і суттєво посилили свій вплив у середовищі української еміграції.

Політичні ауспіції виносили на поверхню різноманітні проекти у справі майбутнього України, хоча основні чинники вирішення українського питання, на жаль, були не в Україні, а українська еміграція, в усіх її течіях і різновидах, не могла суттєво вплинути на хід подій. Розуміючи це, український еміграційний політикум все ж робив численні кроки з тим, щоб вплинути на основних геополітичних гравців, зокрема Москву. Головним з них в Європі перед війною дедалі виразніше ставала Німеччина, посунувши творців Версальської системи Францію і Велику Британію.

Навряд чи слід звинувачувати український політикум у тому, що він шукав підтримки у німецької потуги, інші країни просто не хотіли слухати українців, а німці не лише слухали, а й демонстрували прихильність (широку чи ні, – то інше питання) та надавали певну політичну підтримку. Так, два найбільш впливові еміграційні українські середовища – націоналісти та гетьманці, попри різні мотивації свої головні сили скупчили саме в Німеччині.

З початком Другої світової війни Франція була нейтралізованою, острівний характер Великої Британії не давав їй можливості брати безпосередню участь в європейських реаліях, Польща зникла з політичної карти. Українське питання було «затиснуте» між двох союзних потуг – Німеччиною та Радянським Союзом.

УРСР, фіктивна за своєю сутністю, не сприймалася українським еміграційним політикумом, який вважав себе продовжувачем боротьби за українську державність часів національно-визвольних змагань 1917–1921 років у її націократичній, республіканській (парламентській) чи монархічній (класократичній) формі. Сумнівні аванси (неофіційні) з боку німців сприймалися українським політикумом як певний шанс відновити державність, хоча реальна дійсність була жорстокою і все вирішувала груба сила, правда переможців.

Спроби вплинути на політику німецької влади в українському питанні помітні були і раніше, але в час, про який ідеться, у той чи інший спосіб українські політики, переважно націоналісти і гетьманці, шукали способів активізації українського питання як чинника європейської політики.

14 червня 1941 року було розповсюджено меморандум за підписом 167 українських діячів, які порівнювали тогочасні політичні події з добою визвольних змагань 1917–1921 років і закликали до об'єднання усіх українців в Європі без огляду на партійність та переконання, на чолі якого має стати особа, що на той час очолює певну партію чи організацію.

Десь у ці ж дні ОУН завершила підготовку проекту Конституції незалежної української держави і звернулася з відозвою до українців, в якій викладено програму побудови незалежної України.

30 червня 1941 року, у процесі вторгнення німецьких військ у СРСР, у Львові від імені ОУН-б проголошено Акт відновлення Української держави та створено Українське державне правління (уряд).

1 липня Голова ПУН А.Мельник видав відозву до українського народу з тезами головних засад щодо проведення Установчих зборів, які мали встановити форму державного устрою незалежної України.

5 липня Голова Державного правління у Львові надіслав листа А.Гітлеру з повідомленням про бажання українців брати участь у розбудові нової Європи.

У ці самі дні вийшла відозва Проводу ОУН до українців про співпрацю з Німеччиною в ім'я незалежності України.

7 липня 1941 р. А.Мельник звернувся з листом до А.Гітлера і засвідчив про бажання надати допомогу в боротьбі проти більшовизму.

Не пізніше 15 липня 1941 р. оприлюднено звернення ПУН ОУН до українського народу про засади утворення незалежної Української держави.

12 липня Гетьманська рада ухвалила постанову, в якій говорилося про «політичну метушню» та «творення похапцем різних об'єднань» та наголошувалося, що «не дадуть нам бажаного висліді всі ті «маніфести» й «відозви», що пишуться «до українського народу». А закінчується постанова часово вмотивованим «Слава Україні – Гетьманові Слава».

16 липня 1941 р. до А.Гітлера направлено лист П.Скоропадського про співпрацю України та Німеччини у боротьбі проти більшовизму за українську державність.

Як бачимо, з початком Другої світової війни усі активні політичні сили оприлюднили своє бачення справи відновлення української незалежності. Але помітна ігноранція Берліном прагнень українців, що виразно показала відмова визнати Акт 30 червня 1941 року, заборона створення українських військових частин як початку регулярної армії, включення 1 серпня української Галичини (дистрікту) до Генерал-губернаторства у складі Рейху та розпуск у листопаді Української Національної Ради у Києві викликали виразне несприйняття і відповідну реакцію українського політикуму, але усе ж не позбавили його остаточно певних ілюзій щодо німецької політики в Україні.

Однак розпуск Української Національної Ради у Києві і погром українського руху на всіх теренах України, серед того: ліквідація газети «Українське слово» та арешт членів редакції на чолі з редактором І.Рогачем, закриття Спілки українських письменників та арешт групи письменників на чолі з поетесою О.Телігою, викликали необхідність висловити черговий протест.

На цій хвилі був укладений меморандум до «Його Ексцеленції Вождя і Райхсканцлера Німецького Райху Адольфа Гітлера в Берліні», підписаний головою УНРади в Києві М.Величківським, головою УНРади у Львові митрополитом Андреем Шептицьким. У Варшаві меморандум підписав Голова Державного центру УНР А.Лівицький, а по тому ще й генерал М.Омельянович-Павленко з титулом колишній командуючий Армією Української Народної Республіки.

Меморандум повезли до Берліна на підпис голові ПУН А.Мельнику. З ініціативи ОУН ухвалено звернутися до гетьмана П.Скоропадського, щоб і він поставив свій підпис у меморандумі.

25 січня 1942 року для переговорів у тій справі до гетьмана прибули члени Проводу українських націоналістів Д.Андрієвський та О.Бойдуник. В результаті було укладено протокол за підписами сторін, який зафіксував те, що гетьман П.Скоропадський, розуміючи важливість документа, мав бажання підписати меморандум, але наштовхнувся на умову А.Лівицького, щоб П.Скоропадський не ставив свій підпис на цьому документі, а написав свого окремого листа, в якому б висловився, що приєднується до думки підписантів

меморандуму. На те гетьман не пристав, уважаючи такий підхід для нього принизливим. На тому і розійшлися. Так меморандум від 14 січня 1941 року пішов до А.Гітлера без підпису П.Скоропадського.

Текст меморандуму, написаного німецькою мовою, відомий дослідникам. Він, зокрема, опублікований (факсимільно і у перекладі) В.Косиком у збірці «Україна в Другій світовій війні у документах» (1998) та (тільки переклад) у збірці «Українська політична еміграція. 1919–1945» (2008). Списки перекладеного документа є тотожними, але мають несуттєві розбіжності, у першому випадку переклад зроблений сучасним нам перекладачем, а другий – близько до часу створення документа, про що свідчить специфічна лексика і стиль викладу. Наводимо перший переклад.

До Його Ексцеленції Вождя і Райхсканцлера
Німецького Райху Адольфа Гітлера в Берліні

Ексцеленціє!

Великі надії зв'язувала українська нація з розвитком подій на сході Європи, які в половині минулого року набрали форми одвертої війни Німеччини з Світами. Провідні кола українського народу були свідомі, що удар націонал-соціалістичної Німеччини з большевицькою Москвою є неминучим і що лише Німеччина під проводом Вашої Ексцеленції є в стані завдати смертельного удару большевизмові. Поразка Росії мала уможливити включення України в європейську політичну систему.

Під впливом своїх провідних кол українські маси були цілком приязні наставлені супроти Райху, а тому вони зустріли німецькі війська з захопленням і помагали німецькому воякові чим і як могли. Українці з Червоної Армії переходили на німецьку сторону думаючи, що там існують українські військові формації та сподіваючись, що їм буде дана можливість взяти чинну участь в боротьбі за визволення їх Батьківщини та за відбудову Української Держави.

І велике було розчарування цих полонених, коли їх надії не справдилися. А серед українського населення повстала велика тривога, коли на звільнених від большевиків теренах зайшли події, яких ми є свідками.

Свідомість нашого обов'язку перед власним народом та почуття нашої відповідальності перед історією примушують нас звернутись сею дорогою до Вашої Ексцеленції, що тримає в своїх руках долю цілої Європи, щоби звернути увагу на сучасний стан річей в Україні та на ті небезпеки, які він в собі криє. Хочемо вірити, що наші інтенції знайдуть у Вас признание і наше слово здобуде Ваше довір'я.

Недопущення Українців до участі в збройній боротьбі проти їх відвічного ворога попліч з німецькою та союзними арміями, позбавило протибольшевицький табор важного морально-політичного чинника, який без сумніву улегчив би військові завдання на українських теренах, а головне поміг би переможним військам закріпитись на здобутих землях. Великодушне звільнення Українців з полону ні в якій мірі не могло надолужити сеї втрати і то тим більше, що їх поворот додому відбувається в умовах, через які вони тисячами гинуть в дорозі. Їх могили лише збільшують жаль українського народу з приводу змарнованої людської сили та неузгляднення політично-військових можливостей.

Включення Зах[ідних] Українських] Земель в Генераль-губернаторство і віддання Одеси з її округою під адміністрацію Румунії без залишення українському народові надії на злуку цих областей з матірнім пнем справило на Українців не менш тяжке враження. Обставини, серед яких се сталося і режим, запроваджений на цих українських територіях, дає до думання, що ходять о прилучення Галичини до Польщі і що Одеса має залишитись при Румунії. Подібна розв'язка знівечила би високий задум нового ладу в Європі.

На Східньо-Укр[аїнських] землях місцевому населенню відбирається можливість культурно-національного розвою, роблячи труднощі патріотичній пресі, забороняючи традиційні культурно-освітні товариства, замикаючи школи, не дозволяючи урухомлення наукових установ та залишаючи професуру, сей мозок нації, без можливості наукової праці, ба навіть без засобів на життя. Такий стан річей викликає в українській суспільності велику тривогу за майбутнє національної культури.

Зненавиджений на Україні комуністичний режим знесено, але і дотепер не привернено право приватної власности, за яке український нарід боровся уперто і з великим накладом жертв. Колективні господарства, що служили большевикам засобом закріпощення українського хлібороба, залишено. Таке положення збуджує у місцевого населення велику настороженість, яка в ніякій мірі не сприяє організації праці та її видатности.

Українські провідні кола зараз же по заняттю німецькими військами столиці України поробили належні заходи в цілі налагодження співпраці з німецькими властями в сім краю. Вони подбали про заложення в Києві Української Національної Ради і про виведення дозволу на її діяльність. В той спосіб малося на думці змобілізувати всі творчі сили краю для відбудови суспільного та господарського життя в Україні. Однак німецькі власті діяльність Української Національної Ради заборонили.

В цілій Україні в міру замирання її теренів німецькими військами можливості співпраці з німецькими властями меншають. Натомість до голосу приходять протиукраїнські, ба навіть протинімецькі чинники, які були втратили свої позиції в сім краю внаслідок розгрому Польщі та Росії, але які зараз відзискують впливи. Ся обставина спричинює певне напруження у взаємовідносинах на Україні.

Ми добре здаємо собі справу, що умовини воєнного часу неминуче потягають за собою певні труднощі. Однак мусимо піднести, що український терен є надто виставлений на большевицьку пропаганду, а тому вимагає спеціального підходу до себе. Український нарід був би дуже відпорний на розкладові впливи Москви і готов перенести великий тягар, коли би він мав певність, що його право на життя та на національний розвій в питомих йому культурних, господарських та політичних формах є признано і буде пошановано.

На жаль, сучасна дійсність тої певности йому не дає. Для того в масах і в провідних колах на Україні панує велике занепокоєння і обава за майбутнє нації. Наявна ситуація стоїть в гострій суперечності до історичних завдань України, які впливають з її географічного положення.

І наколи в минулому Версальська Європа допустилася великої помилки, перешкодивши через попертя ворогів України, Польщі та Росії, сповнювання її історичного завдання то нова Європа, яка під проводом В[ашої] Ексцеленції провадить на полях України і велетенську боротьбу проти агресивної Росії, мала би признати за Україною право на самостійне існування.

Предкладаючи під розгляд В[ашої] Ексцеленції наявний стан річей в Україні, просимо ласкаво усунути його негативні сторони та взяти під увагу ті позитивні моменти, які ми піднесли і які, будши застосовані до сучасної дійсности, значно поліпшили би ситуацію в нашім краю. Запевнюємо Вашу Ексцеленцію, що провідні кола в Україні готові до найтіснішої співпраці з Німеччиною, щоби з'єднаними силами німецького і українського народа боротись проти спільного ворога і здійснювати новий лад на Україні та в Східній Європі.

проф. Величковський,
Голова Укр[аїнської] Національної Ради в Києві
Митрополит Андрей Шептицький,
Голова Укр[аїнської] Національної Ради у Львові
Президент Андрій Ливицький,
наступник Головного Отамана Симона Петлюри

Ген[ерал]-пор[учник] Омелянович-Павленко,
бувний Командуючий Армією Укр[аїнської] Нар[одної] Республіки
Полк. Андрій Мельник,
Провідник Організації Українських Націоналістів

Тепер, коли зрозуміло, про який документ ішлося, наведемо сам протокол переговорів 25–28 січня 1941 року представників ОУН та гетьмана П.Скоропадського.

Документ є машинним текстом на трьох аркушах. Папір пожовклий, близький за розміром до сучасного формату А4, але у всіх аркушах відрізано невеликі смуги знизу, на яких не було тексту. В тексті внесено вісім незначних рукописних редакторських правок чорнилом, які не міняють змісту написаного. В кінці документа – різним чорнилом особисті підписи уповноваженого П.Скоропадським полковника В.Мурашка та члена ПУН Д.Андрієвського. Скорочення, за окремими винятками, не розкриваються з огляду на їх загальноприйнятність і загальну зрозумілість тексту. Документ зберігається в Архіві ОУН у Києві (Ф.1, оп.1., спр.273).

Протокол
переговорів між представниками Проводу Українських Націоналістів
і Гетьманом Павлом Скоропадським

25 січня 1942 р. сот. М.Базілевський повідомив полк. В.Мурашка, що інж. Д.Андрієвський (від Проводу Укр. Націоналістів) заявив, що він бажав би побачити Пана Гетьмана Павла Скоропадського в одній справі, яку він виложити при побаченні. Він хоче бути в Пана Гетьмана в супроводі другого пана того ж Проводу.

Після доповіді полк. В.Мурашка про вищесказане Пану Гетьманові, останній негайно ж сказав, що охоче прийме панів з Проводу Націоналістів 26 січня ц.р. в год. 4.30 дня в помешканні по В.Мурашка при Ноллендорпнпляц ч.б.

26 січня ц.р. в год. 4.30 дня на Ноллендорпнпляц б. Пан Гетьман Скоропадський в присутності Пана Полковника Мурашка прийняв пп. інж. Д.Андрієвського і інж. Бойдуника (обидва від Проводу Українських Націоналістів).

Після звичайних привітань, Пан Гетьман звернувся до гостей і попросив висловити причину їх бажання бачитися з ним.

Інж. Д.Андрієвський сказав, що в сумні часи, що їх переживає наша Батьківщина, дуже важно виявити перед німецькими Властями повну солідарність українських політичних угруповань, тому Провід Націоналістів пропонує всім діючим українським національним чинникам приєднатися солідарно до акції, виложеної в листі до Фюрера Німеччини Адольфа Гітлера, в якому описано нестерпне положення України та й наведена ціла низка прохань для направи умов, у яких знаходиться Україна, на краще.

Пан Гетьман висловився в тому змислі, що він щиро вітає таке пропозиція і попросив інж. Андрієвського дати йому прочитати проект вищевказаного листа до Фюрера. Інж. Бойдуник вищевказаний проект передав Пану Гетьманові, при чому додав, що вони мають вже підписи під цим листом Його Ексцелленції Митрополита Андрія Графа Шептицького, Полковника А.Мельника вождя Укр. націоналістів, Президента Андрія Ливицького, проф. Величківського з Києва і Генер. Михайла Ом[еляновича]-Павленка.

Пан Гетьман, ще не читаючи запропонованого листа, сказав, що він дуже охоче прийме участь в подібнім солідарнім виступі, але при всіх умовах прохає дозволити йому не давати остаточну відповідь негайно ж, а дати йому час до позавтра, коли можна б було знову зібратися і остаточну поладити справу. Панове інженери Проводу Укр. Націоналістів згодилися на це. Пан Гетьман прочитав голосно проект листа. Лист цей не був підписаний. По закінченні читання, Пан Гетьман висловився в тому дусі, що він знаходить цей лист занадто сухим

і неповні відповідаючим трагічності момента, в якому знаходиться Україна. Пан Гетьман зауважив, що німцям треба сказати чисту правду, бо те, що зараз діється на Україні, майже в тій же мірі некорисне Німеччині, як і Україні. Але Пан Гетьман додав, що остаточно він висловиться позавтра, коли порадиться зі своїми помішниками та ще раз уважно перечитає листа до Фюрера.

Пан Інж. Андрієвський тоді заявив, що є ще умова, яку вони мусять поставити Гетьманові, а власне: вони прохають Гетьмана звернутися до Фюрера з окремим листом, у якому сказано, що Пан Гетьман вповні згоджується з суттю листа, що його підписали різні українські національні чинники, і тим самим приєднується до вищевказаних осіб.

На питання чому ставиться така умова, п. інж. Андрієвський відповів, що це повинно бути зроблено тому, що п. Андрій Ливицький поставив умову, що він підпише цей лист лише тоді, як не буде на ньому підпису Гетьмана Павла Скоропадського, тому треба, щоб Пан Гетьман згодився не ставити свого підпису на листі основному а лише окремим листом приєднався до інших підписів, що таким чином буде осягнено солідарність усіх угруповань. Підпис п. Андрія Ливицького вони взяли раніше, посуваючися «географічно» з Києва через Львів-Краків-Варшаву до Берліна.

На це Пан Гетьман заявив, що ця умова категорично міняє всю справу; що він не дає зараз негативної відповіді, а буде думати чи не можна знайти якого-будь можливого для нього виходу зі становища, що тут утворилося і цю відповідь, як було умовлено, він дасть панам від Проводу Націоналістів 28 січня ц.р. в помешканні при Нолендорфпляц 6. в год. 4-ій дня.

28 січня в год. 4-ій попол[удні] знов зібралися на Нолендорфпляц 6. Пан Гетьман і полк. Мурашко з одного боку, з другого пп. інж. Бойдуник і інж. Андрієвський.

Пан Гетьман після привітання, заявив панам від Проводу Націоналістів, що після всебічного обміркування всієї справи, він з великим сумом прийшов до висновку, що мусять відмовитися від участі в вищезгаданій акції. Пан Гетьман вважає, що на часі було б зараз серйозне, тривке й достойне об'єднання національних сил, якого так пекуче потребувала б Україна. Поставлена умова п. Андрієм Ливицьким, наочно доводить, що не вистало в сучасних українських політиків патріотичного почування й державницького розуміння доби, що її ми переживаємо, аби гарну ідею здійснити. За таких обставин Пан Гетьман, на превеликій жаль, не може взяти в ній участі.

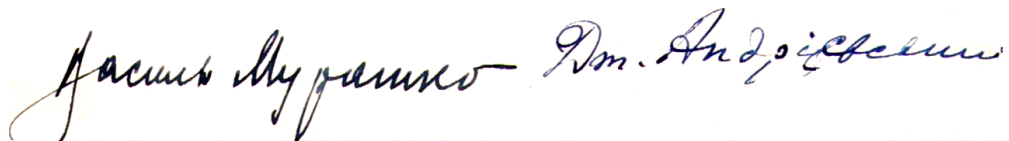
Одночасно з тим Пан Гетьман заявляв, що у всякій маніфестації української спільноти в напрямі творення українського об'єднання щирого й чесного, Пан Гетьман разом з усіма Гетьманцями готовий прийняти участь і приєднатися вповні безкорисно, які б не були тяжкі умови цієї маніфестації, однак коли буде ясно, що це послужить на користь Українського діла. При цьому Пан Гетьман заявив, що він примушений написати листа про перебіг всього цього діла до Його Ексцеленції Митрополита Андрія, в якому він зясує причину відмови дати свій підпис.

Пану Гетьману дуже прикро, що він не може прийняти участі поруч Його Ексцеленції в такому важливому і симпатичному для Пана Гетьмана почині.

На цьому засідання було закінчено.

Зроблено протокол, написаний в двох копіях за підписом одного з членів кожної сторони і виданий на руки кожної.

Берлін. 28.І. – 1942.

Даша Мурашко П. Андрієвський